

478 (3) collection of uncorrelated statements by old men of Blauwberg on cattle, marriage, circumcision, crafts, history and divers matters of custom of that area.

$\frac{b}{b}$

K34/71

N.B. Ngwadi o phositse mape a mabedi a sa sele.

J. Sono.

0-2b

Diruiwa

1/41

1 Dikgomo, e be e le mohuta wa sesotho wa dinaka tše digolo. Go be gona le tše ba re ké Dikgalakana tša dinakana tše e re-go ké tša dipudi.

Mebala ya dikgomo

Tona	Tshadi
Kuibedi	Khunwana
Tshweu	Tshwaana
Phaswa	Phaswaana
Thomo	Thongwana
Titja	Titjana
Tokwa	Tokwana
Nala	Nalana
Kgwadu	Kgwetjana
Kwebu	Kwebyana
Titja	Titjana
Thupu	Thupyaana
Tshela	Tshelana
Thokwa	Thokwana
Tsheha	Tshehana
Tshupya	Tshupyana
Tshakgatla	Tshakgatlana
Tala	Talana
Tshehla	Tshehlaana
Tsotwa	Tsotwana
Tsokotla	Tsokotlana
Tilu	Tilwana
Thamaga	Thamagana

Dirētō tša dikgomo.

Sekhukhuna :- Ké sekhukhuna leobeng, tladi e swere mollo ka lengeta e re ké yo goletša-bana-baka ba bolaya ké phefo.

Yé Phaswana :- Ba re ké se botse sa Baphaswana, kgomo mmala wa botse.

Ye Tshetlana :- Ba re ke tšhikinya a lehokwa lehlokwa ga se go ka latlha go bina.

Ya gohlōka dinaka yé Tshupyana:- Ba re ké mmasekgwari monyanya a mabetela, ya go tlogēla dingwe mokatong namane ye tshadi.

Polo ye Tala :- Ba re ké šibiši e tswa baloing batho ba koša ya bošego.

Ya tshadi :- E kgwana ba re Semoti sephawana sa tswela malweng se a rekwa.

- 3 Yé Thamahana ba re:- Ké yé kgwadu ahlama re go bone hanone, o kile wa metša moloto le poo-pedi wa mothekwa a sekokotla. Mmala wa go se ratege ke o mothalana, ke gore ga o tswalwe kudu. O mokhwibidi o a ratega kudu dikgomo tša ona di tswala kudu. Ga go ye e swanetšego go bolawa.

Gomme ge kgomo e tswala mafahla e swanetše go ya mosate mafahla a tlala go tswala ké e tsungwana, e khwibedi ya mpa ye tšhweu. Di be di swawa ditšebe, ba pula lešoba goba sekei, goba ba tlapola ba re ké hlako ya phala. Ge o rekiša kgomo o be o raka wa botša mosadi le ba o dutsego nabo. Dikgomo ké seruo sa go ratega kudu go badimo ge mong wa dikgomo ge a hwile. Ba hlaba kgomo ba mmoloka ka mokgopa.

- 4 Dirētō : Ke se Tšwiloša hlogwana ya ntlatlana, mabane o letše kae? Ke letše kae? Ke letše thabeng tša mosate ka lala ké seametše moseamēlō wa tau yé khwibidu.

Dirētō : Ya go hloka dinaka ba re:- Ké kgokolo sekolo fologa thaba kgomo tša thaba di a ota. Agee kgokolo mmetla dimapo, ké Mpodi a re kgokolo e hwile, a e ra ralempo.

Madiba:- Ké madiba a mantlopedi sutelela diwayere, ditšhipi di tsena ka kgōrō, hlapa o nyoge madiba a se eno. Ke a bo-Kubu le bo-Kwena.

Kolo^kbe:- Kolo^kbe ke letlile lefsika la go bop^jya ke badimo.

Nanaila:- Ké yo moswana mokokotlo, ke phara basadi ka gore ke a hlotša ge ke e tšwa ké a gatiša.

Melekwini:- Ya mmala wa pitši ke yōna kgorōbēla se roba dingwē mekokotlo.

Sehariki sa manakana, mohla e tswala basimane ba namela meoka le mekgobe.

Mmila ke se tsetša kgope kgaitsemi ya masogana.

5 Ditlora tsa mesunkwane diala di boeletša tsokotlana forotla melomo sa makura o lleng? Makhura a kgomo re tlolela teng wa tlolela ntle o a tsenya.

Moropana :- Ké moropana o mo tidi ra lepetla mašopeng a mmatlwa a mohlabe.

Ponto :- Ya mabosana ^jbja kgomo wa ntsha yōna o humile Rantlaši a mafsi a makhura.

Morikgi :- Ké morikgi boele sakeng le mabetoa goroga.

Seletša :- Seletsa ké seletša masogana seletša le dikgaetšadi.

Mafulô

Mafulô a mabotse a tsebya ka byang, mabyang a mabotse mo dikgomong ke mphafa, ^jbjōna ké byang ^jbja botelele ^jbja go mela ka maokeng le ditabeng.

Manabile ké byang ^jbja go na ^abe ^jbjo rata go mela ka mašemong.

6 Thathase ké byang ^jbjo botelele ^jbja dinoko, ^jbjo ntšha tšhatšhala ^jbjale ka lefela, ^jbjo mela mokwidiring.

Tsetse ^jbjo swana le thathase. Naga ge e na le mabyang a e loketša phulô, gape e swanetše ^agaba le dihlare tša go ja ke dikgomo e le ^ogo tše ^jbjalo ka meretlwa, mohwediri, mowana, e fêla dikgomo di ja byang ka maatla.

7 Sehlare sa go otiša ke motloro. Kgale dikgomo di be di e tšwa ge letšatši le sa ko tšwa, di be di lala šakeng ka mehla. Modiša o be a e ja molatša a khutšetša ka mafsi šakeng. Dikgomo di tla tlwa di fula di tla re ge meriti ya dithaba e boya tša ya nokeng, di be di e nwa meetse ga tee ka letšatši. Lebaka le le botse la dikgomo la go nwa ke la thapama gomme tša ya tša tsena ge le swara dithaba tša gangwa la bobedi.

Dinamane di tlwa nageng, e fêla di tšwa morago ga dikgomo, di dišwa ké thaka yé e sesogo ya ya go wela, ba tla buša dinamane ka lebaka la ge dipudi di tsena.

Ge e le ka ga phulô ye e fokolago, dikgomo di be di e ya merakeng. Dikgomo di be di e ya merakeng ga šala tša go gamela bana ge phulô e fokola dikgomo di ka ya kamoka. Batho ba merakeng ba tlišetšwa ké banenyana bupi, bananyana ba ka boya le mafsi, lebakeng la ge dikgomo di ile kamoka merakeng. Basimana
8 ba merakeng ba ekapešla, ba seba ka mafsi le nama ya diphôšfôlô tša go tsogwa. Ge ba bolaille diphôšfôlô tše di golo ba diromela gae ka bananyana. Ba e kagêla mešaša, ba dira mepete ka dithata.

Merakeng go be go e ya masogana a mephato e megolo. Dikgomo di be di e ya merakeng lebaka kamoka gomme tša boya ge go lewa lehlabula. Masogana a be a sa hlahlamane, go be go diša ba ba golo go fihla ge ba tšea, ke mo ba tlogo go lesa go diša e le banna ruri. Mosegare madišong ba tlwa ba tsoma, le go raloka, ba tiana ka metsiketlwane. Mo go ngwe ba raloka ka go tintela
9 le go penyana.

Ka pušo ya Kibi kua Hananwa, basimana ge ba ile go diša, ge le thapama ba ya nokeng go nweša dikgomo le go hlapa. Gomme bôna ba thoma go hlapa mo bodibeng bya Bokgalaka-a-Tekwe e be e le bodiba byo boišago. Byale ka ge bašimana ba hlapa ka go phadišana Ngwako wa thaka tša malawo, a thoma go nowela gomme a fihla e ka leweng le omilego la lefsifsi e fêla a se tsebe gore o tsene kae, a dula gôna a gakanegile. Ba ba be go ba na nae le bôna ba nyaka ka meetseng e fela ba se mo hwetse, ba tloga ba ya ba ba tsebiša gae, batho ba ya go hlola bodibeng ba se hwetse selô.
10 Ka gore batadi ba go phethega, ba kgôna go nyaka motho ka bodibeng ba mo hwetse, e fêla tšatšing leo ba palelwa ba gomela gae. Gomme bošego ngwedi wa tšwa, wa hlaba seêtša ka leweng, gomme ngwako a bôna mo seetša se hlagago gomme a tšwa leweng a tsena meetseng a thala a lentšhitše seêtša go fihlêla a e tšwa. Ngwako a fihla gae ba etiša, batho ba thabô ka gobane ba be ba re a hwile, go tloga moo ba thoma go hlalôganya kotse ya bodiba byo. Go diša ke modirô wa botse o ruta ngwana mabothata. Lešaka :- Lešaka, ka ntle le la merakeng, le swanetšwe ga agwa ka

gare ga motse, mo le ageleditšwego ke legora la go ageletša
 11 motse. Lešaka le agwa byale gore ge dikgomo di swahla ba di
 kwe, lesoro le lebelela ka motseng gore ge dira di ntšha dikgomo
 ba di kwe. Lešaka le agwa ka mahlaku, dihlare tša mahlaku a botse
 ke mokgalo wa latšlêlwa ke motšhe gwa tla morobê, ke gore
 dihlare tše ga di bole, lesoro le tšwalelwa ka diphata, ba bea
 lehlakwana ka tlase gore dinamane di se tsene, lehlakwana la
 botse dinanameng ke mokankane le mokgalô.

Byale lesoro go^oba lešaka le a alafiwa ke ngaka, yôna e
 tla bea dihlare, ya hloma dithupana mo lesorong gore ge moloi a
 di bulela a swarege. Molao wa lešaka ke gore motswetši a se
 tsene ka lešakeng ka lebaka lefe le lefe. Dikgomo di gamiwa ka
 12 šakeng. E fêla ge pula e nele go na le maraka ka šakeng, di
 gamelwa ka patlelông e lego lešaka le le diretswego modiro wo,
 lôna ke lešaka la ka pele ga le legolo. Ge kgomo e hlabiwa,
 ba e hlabêla ka šakeng ba phatlalatša moswang o ka šakeng gore
 dikgomo di tle di hlôbôge.

Go hlaba kgomo :- Kgomo e a bofiwa, ba bitsa monna wa letsogo
 le le botse a e bolaya. Ge e e^owa fase, monna e mongwe o sega
 seledu sa kgomo o a se beša, sôna se ja ke banna. Ge ba jele
 ba tla buwa, ba phula tša ka gare, ba beša sebete ba ja le
 bašimana. Ge e fedile go bugwa, ba fiwa mehloba ba iša ka
 13 magae a bôna. Dikgomo di be di hlabiwa mariga ge di nonne le
 gona nama e sa bole. Mariga di na le kobo ye botse mo gongwe di
 be di hlab^jya ka menyanya, kudu ge monna a nyetse kudu gona le
 madi a be a ageletšwa a dira bobete.

Go aba ditso:- Ditso tša kgomo ke hlogo, letsogo, leoto, molala,
 kgara, kgoto, motlhôbôlô, lebete, dingatha, mala, sebete, mogudu
 le letšwafo.

Go a^oba :- Ngwana wa pele wa mošimana o tšea lekoto.

Ngwana wa bobedi wa ngwanenyana a tšea motlhôbôlô.

Wa boraro ngwana a tšea letsogo.

Malome wa b^aona a tšea molala.

Koko wa bana a tšea mala le mohudu.

Mokgalabye (tata-abo) o šala le ye e šetšego.

14 Kgoši e romelwa setho sa sethatō, le mala a masesane.

Phigo e lewa ke bakgokōlō ga e lewe ke bana.

Hlogo, lemete, le seledu di lewa ke banna fēla.

Mašapo a lewa ke ba bagolo, ba phuma mokō.

Santlhoko ba loka sebete ka sōna.

Letlalō ke kobo ya bosego.

Tswalō :- Kgomo di swanetše go ba le poo ye botse. Poo e kgethwa ke banna ba kgōrō, ba kgetha ya botse ka seēmo le mmala, ye mmayo e bego le mafsi le yōna e le kgomo e golo.

Dipoo tša go befa di^a fagolwa. Mohlape o mogolo, o ba le dipoo tse pedi.

15 Lešaka le le senago poo, ge tshadi e seamisitswe ba poong, o ka

ya ⁿmayo wa ba wa boya ⁿmayo, ge poo e ka e namela ga tee go

lekane ge e le gore tshadi e seamišitšwe. E fēla poo ga e

lefiwi, namane ke ya mong wa tshadi. Ge kgomo e emere, le tla

e bōna e akola, ya thoma go ntšha letswele le marago a šihla.

Kgomo go alafiwa ye e hwelago ke dinamane ya alafiwa ke ngaka.

Makaba :- Dikgomo di rutwa go namelwa ~~ba ye mxiu ka muga~~ ke

bašimanyana ge ba le madišong. Kgomo e phulwa nko, ba nokela

mogala. Ba tla e ruta go namelwa ba ye utla ka mogala go fihla

ge e tlwaetše e dumela se mogala o se nyakagō. Ge di tlwaetše

bašimana ba ka beštšana le go ya leēto ka tšona. Yo mongwe le

yo mongwē a tlwaetša la gagwe.

16 Mokatō :- Mokatō ke papadi e botse mo go ba bašo, e swana le

lesolō mokatō o ratwa ke batho kamoka ba setšhaba ga mmogo le

kgoši e le go yōna ye e lokišago mokatō. Mokatō o neelwa bohlē

bašimana le bananyana ba lebelō. Dikgomo di kata lehlabula ka

maatla ge go na le khoro. Mohu^lwa wa mokatō ke gore ge dira di

tho^opa dikgomo nageng, bašimana ba hlabe mogoši gore dikgomo di

tšhabele gae, di tlogele dira. Ge ba r^uta dikgomo mokatō ba di

iša kgole le gae, ba thoma go di itiya, ba hlaba mogoši, ba di

kitimišetša gae, ba tla dira ⁱbyalo go fihla ge di tseba mokatō,

le bōna ba tseba dikgomo tša lebelō ka šakeng le lengwe le
 17 le lengwe. Dikgomo tša lebelō ke dipholo tše digolo le ditshadi
 tša hlōka dinaka. Byale ge dikgomo di tseba mokatō. Kgoši e
 tla tsebiša letšatši la mokatō, ke gore bašimana ba tla kgetha
 dikgomo tše nne ka lešakeng le lengwe le le lengwe tša lebelō.
 Gomme kgoši e tla dumelela bohle ba ba ratago go ya mokatōng.
 Batho ba go ya mokatōng ba tla tsoga ge makwibi a raga, ba ntšha
 dikgomo tša mokatō ka lešakeng le lengwe le le lengwē ba sepela
 ba ya kgole, mo go lekanago dicele tše lesome le mentšo e
 mehlano, (go be go se na ditrata) gomme ge ba fihlile moo, ba
 18 di leša tša fula, e tlare ge letšatši le le godimo ba re a re
 yeng gae, ba gae le bōna ba dutši lešakeng ba lebeletše motho
 le kgomo ye e tlogo tsena pele kgōrōng.

Basimana ba tla hlaba mogoši ka gobane dikgomo di tseba di tla
 tloga ka lebelō tša phadišana ka lebelō le bašimana ba tla
 tlogēlana. Gomme ge ba yo fihla mogoši o tlo ba o hlabilwe
 motseng. Kgomo ya go tsena pele e tla retwa ya tsebya go^jre e
 ka tlogela dingwē mokatōng.

Mošimana goba ngwananyana yo a tlogo go tsena pele o tla retwa,
 a apeswa lengina, a tsebye^j gore o ko tlogela ba bangwē mokatōng.
 Ga mapitša ge go buša polata e lego a le lekotha la kgoši
 19 Machaka (Botlokwa) yēna a ntšha mokatō gomme ge letšatši la
 mokatō le fihla bašimana le bananyana ba tsoga ga mapitša go
 sa le bošego, gomme ba feta Pothopothong dikgomo tša nwa meetse,
 ba fēta ba ya thabeng ya dithupi, ba leša dikgomo tša fula.
 Gomme ge ba le dithupi, bašimana ba bangwē ba tšwa motseng ba
 ya ba khuta pothopothong ba letela ba go tla le dikgomo gore ba
 tle ba ba tlogele.

Go be go na le lesogana le ba re^ogo ke Ngwako wa dithupa le
 monyana yo ba re^ogo ke motlolaohle bōna le ba bangwē ba be ba
 na le dikgomo Dithupi ge le thapama ba tloga ba hlabile mogoši,
 ge ba fihla pothopothong dikgomo tša fēta ka lebelō le meetse
 20 tša se nwe. Gomme ge ba re ba a fēta ke ge bašimana ba tsoga
 dihlareng ba tsošitsego phakela gae,

20 cont

Gomme mo tseleng ba lapa Ngwako le Motlalaohle ba ba fêta. Ngwako a tsena pele Motlalaohle a mo latela. Ngwako wa Dithupa a tsebega gore ke motho wa lebelô, gomme aapešwa lengina. Motlalaohle a retwa ka gobane a tlogêtše masogana. Gomme mo mokatông woo ba ile ba kwana ka sešma sa gore "Lebelô ga le na motloga-pele". Gobane le ge o ka khuta wa re o ka se lape e fêla ba lebelô ba tla go feta. E fêla ba re ga se mokatô wo fela o ditaba di kilego tša ba byale le e mengwe ya pele. Ke tsebô ya ^Mmolala-ntle, wa ^Mmapaswa, o be a dula ga Polata (Pietersburg District).

Malwetši a dikgomo.

- 21 1 Selōkwane ke bolwetši bja go bodiša moswafō, bo dula ka sehubeng. ^kke bolwetši bja go hlōka kalafō.
- 2 Tsokgwane ke bolwetši bja go swara kgomo mo letšogong goba lebeteng go fihla e ehwa, le bjōna bothata go alafiwa.
- 3 Serotšane, kgomo e swarwa ke madi serope e be e hwe. Gomme kalafō ya bolwetši bjo ke gore ge kgomo e hwile, ba tšea serope sa go lwala ba se hlakanya le dihlare, ba se epela lesorong la lešaka, dikgomo di ka se sa lwala.
- 4 Madi ke bolwetši bjo bošoro mo dikgomong. Bo hlaba kgomo e hwe ka pela.

22 Kalafō ke gore dikgomo di tswe ge lehlabile, phoka e šetše e tlogile. Bjale ba tla kga dithupa tše telele tša meretlwa ba di swara ka dihlare, ba di fa mošimana wa go diša. Yēna o tla di hloma lesorong gomme ka mehla ge di e tšwa o swanetše go swara dithupa tše ka dipedi ka matsogo a mabedi gomme thupa ya ka go le letshadi e tla gometša ya ka le letona ya itiya kgomo e ngwē le e ngwē bjalo go fihla di felela go tšwa lešakeng. Gomme dikgomo di hwetša bokaone.

Ge kgomo e robegile ba e kgokêlêla diparagatlana e tla ba ya fōla. Dipatšane di be di alafiwa ka meetse a go hlakanywa le fola, ba tšhele matsweleng.

- 23 Dikolobe ba re di hlaga nageng ka go swarwa ke batho. Dikolobe di ilwa ke ba-Mamabolo, dikolobe tša Mahlatši le dikolobe tša Morudu ba di ila ka gore ba di ana. Go tanya dihlapu :- Wo ke modirō wa banna. Dihlapu tša go lewa ke hlapi-hlapi le pabore ke tše di be go di swarwa di lewa. Hlapi e ilwa ke baHlaping ka gore ba e ana (baKgatla). Batho ba go rea dihlapu ba di rea mariga ge dinoka di pšhele, ge dihlapu di holōfētše leraga. Ba tšea lešaša ba le goga lerageng motho e mongwē a eme godimo ga lešaša ka maoto. E tla re ka
- 24 gore dihlapu di ekepetše ba di ntšha lerageng, tša bolaya ke letšatši. E be e le ona mokgwa wa go swara dihlapu.

Maššakane a be a loga sešogo se ba se bitšago bokōtla (lesole) ba bo lokēla ka meetseng bja lala ka gōna. Ge dihlapu di tsene ka mo di be di sa tšwe gomme ge go esa motho o be a ya go hlōla a hwetše a tantše.

Go apea dihlapu:- Ba epa molete, ba gotša mollo ka gare, wa fiša go fihla o fela. Ge o fedile ba putla diphata godimo ga molete, ba bea dihlapu godimo ga diphata di tla bukwa botse. Ge ba di ja ba ntšha marapo mo go tšona ba ja nama.

Tsebō ya Malebatša,

Thaka ya Malawo.

O dula Sekuruw

25

Go tšoma.

Go tšoma ke modirō wa botse ka maatla. Batho ba kgale ba be ba rata kudu go tšoma. Mo go tšomeng re bōna batho ba go kgōna go betha le ba bogalēkudu mo phōfōlōng tša bogale tše bjalo ka tše :

Tau : banna ba be ba sa e nyake ka baka la bogale le maatla a yōna a go palela batho. E fēla ge e bolailwe ba be ba tšea letlalo. Go reta tau:- Tau ke lepuru la maja-di-tala,

Ke hlakanetša go metša.

Ke roba dingwē mekokotlo.

26

Nkwe : ke e ngwē ya bogale e fēla ga e bonale kudu, batho ba e tšoma ge e le gore e nāle mo e jago dipudi, e fēla ba tla swara bothata go ebbōlaya. Mokgwa wa nkwe ke gore o se elebantšhe nayo mahlo le gōna o seke wa bitša leina la yōna, ge o ka dira setee sa tše, ge o bitša wa re nkwe e tla ba e le godimo ga gago.

Sesele : ke se sengwē sa bogale e fēla ga se bonale se a tangwa. Byale le ge se tantšwe ke bothata go se bolaya, ka gore se a lwa se rata go tšea motho ka mo tlase.

Maina a diphōfōlō ke a:-

Mmutla, Phuti, Phudufudu, letlabo, Phala, Nare, Kgokong, Moswe, Thōlō, Pela, Serolo, Kušo, Tlou, "Kamela"

- 478 Kwakga, Hlôlô, Kgabo, Tšhwene, Kolobe ya naga, Kolobe ya thaba, Tšhukudu, Makgale, Kololo, Twane, Phukubje, Phiri, lelaya, Motlotse, Titikwe, Phala, Phahu, Tshepe, Noko, Thakadu le Hlône.
- 27 Mmutla, Hlôlô, Noko, Kolobe, Hlône di lewa nama ga di na matlalo. Phuti, Phudufudu, Letlabo, Phala, Nare, Kgokong, Moswe, Thôlô, Pela, Kamela, Serolo, Thakadu, Kušo, Kololo, Twane, Mohlotse, Titikwe, Phaha, di lewa nama, matlalo a tšona a dira matswa, ditšiba, dibephi le dikobo.
- Kwa~~ng~~ga e a lewa ga e na letlalo. Kubu e a lewa, letlalo le dira dikubu, dinaka di tšea^{ke} makgowa.
- Tlou e nyakelwa meno. Mokgwa o mo botse wa go tšoma ke wa lesolô. Go swarwa dilepe, mesebe, marumo le tsaka.
- Lesolô le be le rapa ke kgoši gomme go ya ba ba ratago. Kgoši e tla roma motho a eta a rapa lesolô. Yêna o eta a epela koša
- 28 e tla roma motho a eta a rapa lesolô. Yêna o eta a epela koša ya lesolô a re: "Ke mo-rapa-lesolô Kouwane.

Ke mo-rapa-lesolô Kouwane".

- O tla sepela le motse a dira bjalo. Gomme gosasa ba tla kgošing e sale ka pela ba lle melatša. Ge ba kgobokane masogana le banna, go tla ba le molaodi wa lesolô. Gomme o tla ba eta pele go tšwa motseng. Ge ba le ka ntle-ntle ga motse, molaodi wa lesolô o tla laela gore ba swanetše go tšoma bjang. Yêna o tla aba go tšoma ka mokgwa wa mephato, e fela leta tseba gore mephato ya sesotho e a šupa, e fela e thoma gape. Bjale molaodi wa lesolô o tla lebelela mephato ye e lego ye meswa,
- 29 ke mo a tlogo gore Matlwana le kitima go tloga mo ka mokgwa wa lešaka ka mo seatleng se setshadi le go fihla go kete. Matladi lena le kitima ka letšogong le letona ka mokgwa wa lešaka le yo hlakana le Matlwana mo a boditšego Matladi go fihla gôna(ke gore re tšea mephato ye bjale ka ye menyane) ke gore batho ba mephato ye ga ba tšome e fela ba ya kitima ba sena taba le diphôfôlô go fihla ge mephato ye e hlakana. Ge e hlakane ba tla boela morago go gahlana le mephato yela e megolo yôna ga e kitime e a tšoma, gomme le bôna ba gomela morago ba tšoma e fêla ka mokgwa wa lešaka go fihlela ge ba

- 30 gahlana le bale ba go se kitime, ge ba gahlana ba fa mephato ya go se kitime diphōšfōlō tše ba di bolailego. Molaodi wa lesolō o tla letša naka ba kgobokana a laela mephato yēla e mebedi gape go kitimela pele ka mokgwa wōla wa mokgobo wa pele go fihlela ga letšatši le thapama. Ge letšatši le thapame o tla ba botša ge ba e^oya mokgobong wa mafēlēlō. O tla re: "Bjale tsebang re dika mokgobo wa mafēlēlō. Mephato yela e tla tloga ka mokgwa wa go swana le wa pele, e fēla ka gore ke mokgobo wa mafēlēlō ga ba kitime kudu gore ba se lape gomme ge ba gahlana ba tla goma ba tšoma botse ge ba gahlana le bale ba go se
- 31 kitime, ba fihla ba hlalefile, gomme ba tla fa ba go se kitime diphōšfōlō ka pela. Molaodi wa lesolō o tla letša naka ba kgobokana, a ba o swere sefoka goba seala ka seatleng, o se emišeditše godimo. Gomme o tla re, "Re feditše lesolō mephato ye meswa Tu-gae". Gomme bōna ba tla tšea sefoka ka seatleng sa gagwē ba kitimela gae, ba phadišana gomme ga ba a swanela go tlogela sefoka, yo a bego le lebēlō tseēla monna wa sefōka, sefōka, motho ga a swanela go gana le sefōka kgoši e ka mo otlā. Bjale ke gore ba tla eta ba šielana ka sefōka ba eya gae, yo a ba tlogelago o tšea sefoka a feta, bjalo**o**bjalo ke ge ba swere lebelō.
- 32 Bjale motseng ba tla ba ba eme ntle ba letetše yo a tlogo fihla pele ka sefōka, gomme e mongwē wa mephato yela e mebedi o tla tsena a swere sefoka, ke gore ke yo a ba tlogētšēng lebēlong. Motho yo bjalo kgoši e tla mo fa mphiri ke gore kgoši e thabēla motho yo mo bjalo ka maatla.
- Phochane a re botša ka ge kgoši ye ngwē e sa rate go phalwa ke kgoši ye ngwē ka motho wa lebēlo. Pochane ge yēna e le lesogana la go tia a dula thabeng tša Makgato, ge go buša kgoši Resehлага morwa wa Rasebilu. Phochane le masogana a mane ba tloga ga-Makgato ba ya bokgonyaneng ga-Mašāšane. Batho ba Mašāšane ba be ba tlwa ba ekwa tumo ya lebēlō la Pochane gomme
- 33

kgoši ya Mašašane ya rapa lesolô ya re le baeng baye. Masogana ka go kwa ka ga Phochane ba loga maano a go se loke ka gore setšhaba ge se tlogetšwe ke monna wa moeng e be e^ñle nyatšego. Gomme lesolô la tšwa go tšoma Phochane e be e^ñle e mongwê wa mephato ya go kitima go dika. Gomme ge ba e^ñyanmôkgobong wa bobedi Mosolodi monna wa bo-Phochane, a botša Phochane gore a se kitime kudu ka gore ke môkgobo wa mafêlêlô le gôna matebele a lekane go go sia. Ke gôna Phochane a dira bjalo gomme ge ba fetša mokgobo wa mafêlêlô, ba re ba fa banna ba bagolo diphôfôlô naka le go lla e ešo ya lla ya go tšebiša batho go kitima

- 34 Phochane a hōna matebele a šetše a kitima a lebile gae gomme ke ge a thoma go kitima a ba latela gomme a swara wa pele a tšea sefôka. Matebele a be a fihlile batho mo tseleng gore e be bōna ba go kitima le Phochane, ge a sa re o swere sefôka a bōna letebele le tsoga le tšea sefôka, e fele a tliša a ba a feta monna wa sefôka gomme a makala ge monna e mongwê a le pele ka sefôka e le gore matebele a be a fihlile difoka tše tharo mo tšeleng le batho. Gomme Phochane a tlala pelo a kitima a sia sefôka a ba a ba feta batho ba bantši ta ba bego ba tšoga tšeleng. Ge a lebile gae a e^ñkwa mokgolokwane motseng
- 35 a re o a tlišetša, ga tšoga monna wa lebêlô^ñruri pele ga gagwê a lebile motseng a swere sefôka gomme Phochane a fêla a tlišitše a ya a tsena e le wa bobedi. Kgoši le batho ba rēta monna wa go tlogela ba bangwê. Taba ye ya go bea batho tšeleng molaodi wa lesolô o be a sa e tsebe gomme ka gore ke molao gore ge batho ba tšwile lesolô ba swanetše go sepela le motho wa pitši yo a swanetšego go kitima le batho ba go kitimela gae bjale ke yēna yo a tšebišitšego kgoši taba ye ya matebele, kgoši e be e šetse e efa monna wa lebêlô mphiri. Monna wa pitši a botša kgoši
- 36 gore monna yo Phochane o nale lebêlô kudu o be a tla ba tlogêla. Phochane a emelela a re banna ba ba mphapile gomme ge ba rata ba ka tla re yo kitima; Eupja matebele ka go tšeba lebêlô la Phochane ba gana. Gomme ba fêla ba tšeba lebêlô la Phochane.

Gomme ge batho ba boile lesolông ba phuthegela kgôrông ya mošate kgoši ya ba aba diphôfôlô gomme le yôna ya šala le dingwê.

Kgoši e ja phogu, le lehono ge motho a re ke Moja-phogu ke gore o re ke yêna kgoši. Kgoši e tšea matlalo a tau, nkwe le dinaka tša tlou.

37 Nkwe ga e bolawe, ka gore batho ba loya ka bjoko bja yôna, e bile ke phôfôlô ya go se loke, ge e go lomile ga o ye motseng gobane e ka tla ya go kgetha bathong ka lapeng ya go bolaya. Gomme ge e go lomile o feta gae wa ya kgole nageng gore o phele. Dimpja : Dimpja di be di tšomišwa le mo masolông. Dimpja ba di swere nageng e le diphukubje.

1 Maphefô ke dimpja tše ditshetshe tša lebelô ka maatla.

2 Matloko ke tše di telele tša sešmô se segolo. Sešmô sa tšona se phala sa tše dingwê. Ge di phatlame fase, go bonala segala mo mokgatlong wa kgara le maoto. Ge ba di rêta ba re:

38 Serêto : Ke matloko ma-jela-kgareng. Lebelô la tšona le nyaka go swana le la maphefô. Di ka tlogélana ka go ya ga diatla tša batho. Ba bangwê ba nale seatla sa dimpja. Diporaki ke tše di nyane, gomme di ratega mo go swareng ga dihlone. Mpja e rutwa go tšoma ka go sepetšwa le tše dingwê. Gomme e tla tumišwa ge e bolaya, le ge e nale lebelô le ge e nale bogale bja go lwa le diphôfôlô tša bogale (phukubje le ditšhwene).

Gomme mpja e ka alafiwa gore e kitime ka maatla ka dihlare tše di ntši, di tsebja ke dingaka.

1 Dirêto. Sibi: Sibi mpjana ya papa motšoma ka go tilatiletša.

Se ope-ope legonyana go ka tšwa bonyonyo ditšhotšhi tše di hwibidu. Ge nke naga e se dira, e re tla ekela nalo ra yo tapiša mafahla.

2 Tlhathôllô ya serêto. Serêto se kwana le mpja ye e solotšago mosela ge e tšoma, bjale e hlômôla pelo gomme ba re ge nke

K34/71

478

ba sa tšhabe dira ba be ba tla tšoma go iša gare ga naga.

39 Serētō Hlaba: Hlaba-hlaba Moše, Moše ga go na masogana,
motho wa bošego ga^(a) kubje. O ka koba le bakgomana.

Tlhathōllō Serētō se se lebantšha le mpja ye e kitimago ka gōna
e fofa, bjale ba re ga e lese go fofa e tla tlogelwa
ke tše di ntši.

Serētō Tilu: Tilu ya bo thuba-thuba a motlathoko, go kitima
e tšhediša dinawo, e tla dingwē ka thoko.

Tlhathōllō Se ke serētō sa mpja ya lebēlō ya go rata go tla
dingwē phaphi.

Serētō Mohlala: Mohlala wa bo-Swalo tšwela ntle o bolēle,
mohlala wa motho ke moloi. Hlōkōmēla motho^{wa} a moraba,
motho wa setšiba ga a hlōkōmēlwe.

Tlhathōllō Se ke sa mpja ya go loma ya go leta motse gore batho
le diphōfōlō tša naga di se tšhwenye ka gae.

40 Serētō Montshe: Montshe twela pele morago go šala matšheta,
magadimana ntweng ge ba eja ga ba gadime.

Tlhathōllō Le se ke sa mpja ya lebēlō, e fēla go ja eja kudu,
le go rata go tika ge di elwa.

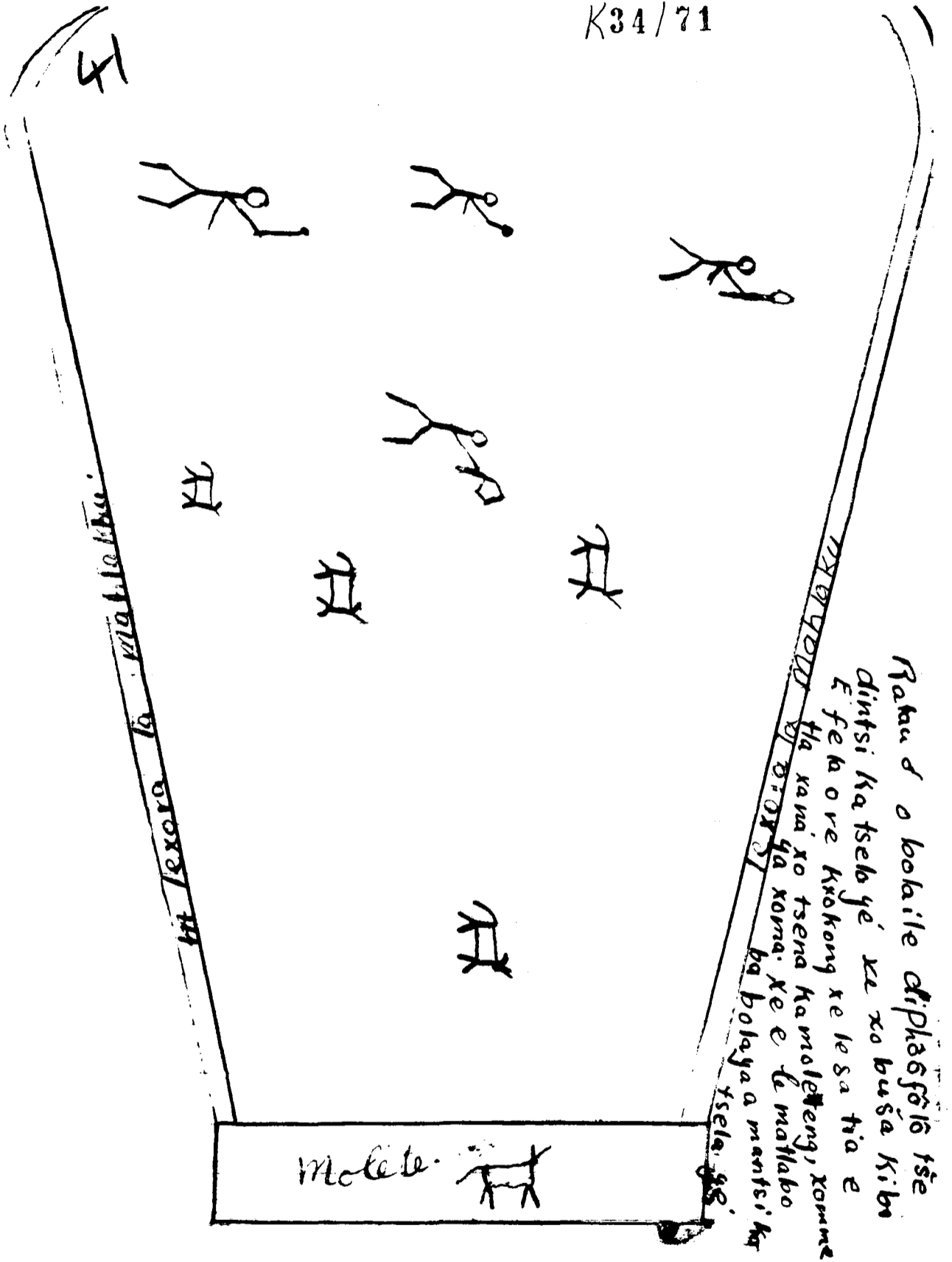
Serētō Montsho: Montsho wa hlogo ye ntshwanyana, gabalala
o tšee kgole, kgaufsi go nale ditshela.

Tlhathōllō Se ke sa mpja ya lebēlō ya go swara phōfōlō le ge
ele kgole dimpja tše dingwē di šetše di gomile.

Go theya: Batšomi ba be ba epa molete o mogolo, ba age tsela ka
mahlaku, ge e tloga moleteng ke e tšhetšhe e fela e gola ge e
eja kgole. Gomme ba tla tšoga e sa le bosasa

478

K34/71

Rakau d o bokailo diphaogôlô tše
 dintsi ka tselo ye' ke xo bušã Kibi
 E fe ka ore Krokong xe le sa hia e
 Ha xama xo tsena ka maloteng, xomme
 ba bolaya a mantš'i ka
 tselo. gš.

K34/71

42
478

ba ya ba gapeletša 17

diphōōfōlō ka tsela ela, di tlare ge di hlaga di tšhaba ^{tša} ba wela
ka moleteng ba di bolaya. Diphala di be di swarwa ka meutlo.

K34/71 Sefu le sōna se be se tanya diphōōfōlō. O tšea lefsika wa
lethekga ka thata, sefu ke sa dipela le ditšhipa, se di swara
ge di khukhumela.

Mohotla, ba epela diphata tše hlano ka thoko ye ngwē le ka thoko
ye ngwē. Ba putla phata e kgolo gare ga tšona, ba bea letlhotlho
ba t^hea ka lodi, sōna ke sa diphukubje le ditšhipa le dinoga.

Bolepu ba rea dinonyana. Ge motho a ka utšwa diphōōfōlō
o tla topelwa, a fela a di bona. (Ratau Matlwana Hananwa)

43

Tša go wela.

Tše ditaba ke diphiri ga ba ntšhe kamoka. Molaô wa komana
ke gore batho ba wela ngwaga wa khorō le gōna o se na bolwetši;
Ngwaga wa tlala-ga ba wele gomme ge ba bōna gore ke ngwaga wa
khorō, ba tla tsebiša batšwadi taba ya moloto.

Bašimana ba tla bitšwa ke mokgomana wa koma, gomme ba tla
phutha bohle ba ba ratago le ba ba tlišago ke batšwadi le ge bōna

K34/71

K 478
34/71

ba sa rate. Basimana ba tla ya molotong le banna ba go ba
lebella, le metape e lego batho ba go ba ruta le go sepela nabo.

18

44 Metape ke masogana a šetšego a wetse gomme ba tseba go itiya ka
thapa. Batho ba ba wela ka go fetana, ba bangwê ke ba banyane
ba bangwê ke ba bagolo, e fela ba tla bitšwa ka leina le tee la
mphato wa ngwaga o woo, e le gore ke sehlopha se segolo.

Mephato ya ditšhaba ga e swane. Maina a mephato a ya supa
mo setšhabeng se sengwê le se sengwê. Ye ke mephato ya

Hananwa le Batlokwa

1	Malawo.	Maokga.
2	Mantsho a phala.	Marahlwa.
3	Dithaga.	Matula.
4	Mapulana.	Dithaga.
5	Makgalwa.	Maratwa.
6	Matladi.	Maphaswa.
7	Matlwana.	Matladi.

Bjale ke gore mephato ye ge e fela e thoma gape mathomong.

45 Bjale batho kua molotong ba dula le ngaka ya go dula e bona
gore go sepelwa bjang. Bašimanyana ba rutwa melaô le go kgotlelela.
Moloto o tšwa kgwedi tše tharo tša mariga. Mo molotong ke lešaka
la go tia ka kudu le mahlaku, ka mo gare ba aga mešašana ya go
latelelana e lokeletše e bile e lebane (e bapetše).

Bašimana ba robala ka mo mešešeng ba goditše mollo wo mogolo.

ba ya kanama. Masogana a a ka hwa ka bolwetši le go se babalelwe.

46 Dijô di tliša ke banenyana ba fihla ba ema kgole, batape
ba ya ba di tšea ba di tliša ka lešakeng. Magobe ga a tle le di
šebo. Bašimana ga ba šebe. Banna ba šeba ka nama ya go bolawa
ke bašimana ba go wela le batape ba a šeba. Bašimana ba fa ke
motape dijô e le gore ke makako a go kgwatla. Bašimana ba dira
lešaka gomme motape o ema ka gare a ngwatha makako a ba nea. Yo
a fetšago ka pela o tla re p r r r. ba mo fa gape. Ge go se na
wa go fetša ka pela, motape o tla fšla a ba fa ka go ya ga lenaka.
Mošimana wa go bolaya kudu a ka sebetšwa mehla ya ge a bolaile.

47 Bašimana ba hlwa nageng ba tšoma, e fela ga ba a dumelelwa
go nwa meetse. Ba tla hlwa ba tšoma, ge le dikšla ba rwala dikgong
ba ya molotong. Ba tla fihla ba gotša mollo o mogolo. Gomme ge ba
dutši dibešong ke mo ba tlogo rutwa ka melaô le go rēta, ba tla re
e sa le bosasa ba tsoga ba epela koša ya bōna e kgolo ke "Tlou-
etse". Ge be epela yōna ba elantšha ka seatla gore ba ka hlaba
bjang tlou.

48 Matšatši a mangwê ba tsoga bosigo ba ya nokeng go hlapa e le
gore ke mariga. Gomme ge ba nyaka go boela gae, banna ba tla ripa
nama ka diripana ba e hlômêla sehlareng sa mokgalo, bašimana ba
tla kotamoswa ba ya ba fofa bjalô ka segwegwe, ba tšea nama
sehlareng ka meno ba e ja; Ge ba tloga fao ba yo hwetša thata e
telele e epetšwe ya go hloka makgotla, gomme ba tla enamela ka
go sweta ba ba ba fihla godimo ga yōna. Ge ba tloga moo ba ya
nokeng go hlapa ba boye molotong ba tlole letsoku, ba apare
ditsiba tša go tlotšwa letsoku. Go tloga mohleng woo ba tla
bitšwa "Dikomathukhu" ba tla ja nama go fihlela ge ba eya gae,
le batho ga ba sa ba tšhaba kudu. Gomme ba tla re ka moraga ga
matšatši a masome a mabedi, ba fiša moloto, tšohle tše di bego
molotong gomme ba tloga ba ya kgošing. Kgoši e tla hlaba kgomo
batho ba bangwê ba bana ba bōna ba ilego molotong ba hlaba dipudi
ge ba ne natšo. Gomme masogana a tla ja nama ye, ke gore gxxx

478 bjale go fedile ke banna ba ka rera melato kgōrōng, gomme ge ba
feditše go ja, kgoši e tla bitša batswadi ba bana gore ba tle
49 ka otee go kgetha bana ba bona gare ga ba bangwē. Bašimana ba
tla ba ba apere ditsiba fēla, gomme ba tla khunama ba fihla
difahlogo tša bōna, gomme motswadi e mongwē le e mongwē o tla
kgetha morwa wa gagwē go ba bangwē.

Gomme batswadi ba tla ba tšea ba ya nabo magae a bōna, ke
ge go wela go fedile. Gomme ba tla tloga ba filwe leina la
mphato wa bōna, gore ba ene ka ôna ka mehla ge ba šoma.

Ke tsebō ya Phochane,

Maratwa.

O a dula ga-Makgato.

Go rula le go betla.

Batho ba be ba rula ka tšhipi, tšhipi e be e epjwa ba e
tološa. E fēla e be e kgōna ke ditšhaba tše dingwē, gomme
50 ditšhaba tše di bego di palelwa di be di rêka dibetša go ditšhaba
tše dingwē. Gomme go be go nale bahlale ba setšhaba, ba ba
šomago ka tšhipi. Bōna ba tla tološa tšhipi, ba dula ba dira
marumo, megoma, mphiri, tsaka, le mesebe. Dilô tše ke tša kgoši,
e tla di fa batho ka go rata, le dira di tla tšea marumo kgošing
ge ba tššwa.

Kota.

Kota e be e šomišwa ke e mongwē le e mongwē yo a bego a rata
go betla. Gomme ka kota ba betla mefenye, ditelo, magudu, motshe,
meseamelo, sedubšlō le dithoka.

Kgapa (leraka)

51 Kgapa e be e tšewa masemong ba tle ba sege dikgapa, digo,
ditepa, diphafana, tše di dirwa ke bakgekōlō goba monna wa go
kgōna go sega.

Lefsika.

Lefsika ba a lebetla la dira malwala, ditšhilo le ditebo.

Letsopa.

Letsopa ba le epa ka dinokeng e fēla e sego dinoka tšohle.
Letsopa le šomišwa ke basadi le bakgekōlō. Ba bopa ka diatla.
Ba bopa dipitsa e lego dinkgo, metšega, dingela, ~~marixx~~ merifsi

le tafelo. (Ke Mahlatswa o be a dutši Tswetla).

Go bopa dipitša.

52 Dipitša di a bopiwa ka letsopa ba le hwetša dinokeng le be le apja ka megoma e metala. Ba rwala letsopa ka diroto ba le tliša gae ba le thapiša la khupetšwa. Go nale batho ba ba phelago ka go bopa. Ba a di bopa ba di bapatša. Batho ba ithuta ka go hlwa le ba go kgōna. Ba a dumelela motho gore a tle a bone ge ba bopa, go fihla le yēna a kgōna.

Ke tsebō ya Tjakatjake Nkwana.

Dira le ntwā.

Ntwā e tsoša ke go baka bogoši le go thopa dikgomo. Setšhaba se dula se itokišeditše ntwā. Kgoši le barwa le dingaka ba ka ya ge ba rata.

53 Dingaka di ka ya gore ge batho ba hwile e^{di} ba phule gore ba se tlale dimpa le go ba buwa bopele ba tšee dihlare. Dira ge di fentše di boya ka koša e lego kgwadu ya marumo. Batho ba kgokelela lenti phateng ba le letša ka molomo, batho ba go ba gahlanetša ba eta ba rema fase ka dilepe ba phepela. Ntwā tša batho ba baso ga di tšee sebaka se se telele. Gomme setšhaba se se fentšwego se ka loba ka dikgomo goba ka monyana gore ntwā e fele.

Le Mokontedi moeta pele wa ba basweu ge a elwa le Kgaluši kgoši ya Malebogo o ile a bōna gore o fentše Kgaluši ka ge Kgaluši a tliša monyana, a re ke fentšwe ke ōna molaô wa go bontšha gore motho o fentšwe.

Ratau wa Matlwana,

Hananwa.

54 Diaparō tša se sotho sa kgale e be e se tše dintši gobane di be di dirwa ka mekgopha ga golo.

Banna ba be ba apara mekgopha wa namane le setšiba. Diaparō tša basimana di swana le tša banna. Banna ba be ba sega ga botse mekgopha wa namane, gomme motho a apara mmeleng, a re maoto a namane a morago a kgokwa molaleng, ya ba kobo ya go phetega, ge pula e etla, o busetša mekgopha ka gōna, go bjale le phefō. Setsiba se be se dirwa ka mekgopha wa kwana goba pudi. Setsiba sa botse ke sa kwana ka gore se na le mebala, 55 le gōna setsiba se se botse se swanetše go dirwa dihlabā. Lehono ba sa re, ke lesogana la go tiya la tsiba sa kwana. Bjale e be e le mo go botse ge o bolaille pudi ka gore ba be ba tla go dirēla setsiba. Tše dingwē ke mangina, le diala tša meswe.

Diaparō tša basadi.

Ba be ba apara mesese wa go dirwa ke mekgopha wa kgomo. Motho ge a rata go dirēla lapa la gagwē mesese o be a rapa letšema la bjale, ba tla ba suga mekgopha wa kgomo. Ge o sugilwe botse ba tla ripa mesese e mentši mo go ōna.

56 Mesese e aparwa ka morago. Ka pele ba apara sephephetwana le meruka, gomme sephephetwana ke mekgopha wa go ōna ga o suiwi.

Diaparō tša bana: Bana ba apara magale dinokeng, le meruka melaleng, maotong le matsogōng. Meruka e dirwa ke basadi. Ge e le tša go dirwa ka mekgopha go ka suga banna le bakgalabje, e fēla go tla sega motho a e noši, mohlalē mo modirōng wo. Gomme e mongwē le e mongwē o be a na le sa gagwē a sa adimi. Diaparō tša go tšhepha, di be di na le basadi, meruka go be go 57 na le ya go tšhepha, go bjale le mesese e be e le gōna. Letsoku e be e le setlōlō sa go tšhepha.

Motho yo a bego a ikgabiša e be e le ngaka, yōna e be e na le mongatse wa mafofa godimo ga ntši o dirwa ka mekgopha wa nkwe.

57 Dikgabišo: Dikgabišo mehleng yeš e be e le mekōtōpō, mafiri,
matanyetša makgaga, marapjana a ditsebe, tlopō le letsoku.
Mekōtōpō e dirwa ka masika a dikgomo e aparwa lenotlong.
Matanyetša ke maseka a dirwa ka ditshika le maditsi a dikgomo
le dipitsi.
Makgaga re a lokōla ka masika, re apara hlogong.
Marapjana a ditsebe a ya betlwa e le marapa, a aparwa ditsebeng.

58 Tlopō e a boōlwa mo hlogong ba tlotša mesidi.
Letsoku le tšwa ga Mphahlela, ba epa lefsika ba le fiša la tla
la šilwa gomme batho ba tlola hlogong.

Le mesese e a kgabišwa ka ge ba e tshega botse ba e-dirōla
matswana.

Mo dirang ge go na le mogale hlabanong, yēna o swanetše go
kgabišwa. Kgoši e tla mo apeša mphiri molaleng. Le ge fēla
a go tshepa o tla go apeša gape seala sa tshepe. Bagale ba re
ka lekanyago ka bōna ke bagale ba ba bedi ba setšhaba sa
batlokwa e lego Mpotla le Raphiri. Mpotla o be a na le naka ya
59 palafala ge a bontšha bogale bja gagwē lehung la kgoši Kgwadu
ge ba e lwa le ba Moletši. Banna ba Moletši ba be ba hlōla
batlokwa, ke mo Mpotla a leditšego naka a re "ho ho". ge a
fetša, o be a bolaya batho ba bantši ka kudu ka patla ya gagwē.
Ge a leditše naka patla ya gagwē e be e sa fahlwē. Raphiri e
be e le mogale yo a tsebegago botlokwa, gomme yēna a šala le
ngwako yo a bego a le kgoši a kubile kgoši Motlalaotle kgoši
ya batlokwa a ile ga Dikgale. Banna ba Madiege e lego selete
sa Motlalaotle ba lwa le ngwako ba mmolaya gomme batho ba tšhaba
ba tšēna leweng, Raphiri o be a le nabo. Ke mo batlokwa ba go
tseba bohlae le bogale bja Raphiri ba re "Raphiri le yēna
mogale o tšhaba lefu", ba re ba sa re ba a mo rēta, ke ge a re
60 ke šetše ke tšwile. Ba mo swara ba mmolaya. Le lehono o sa
tšebja ka leina la "Ke setše ke hwile". Bagale ba ba be ba
apešitšwe diala le mafiri.

Meriri e kgabišwa ka go boōla hlōpo, ba tlotša mesidi le ge e
le letsoku le makhura le basimane ba a boōla hlōpō ge ba tšo
wela.

60 Bana ba banyane ba boġla sekgaila. Makhura ba tlola sefahlogong. Letsoku ba ka tlola le mmeleng. Maswayō ga a tlala kudu ke leswayō la komana, la mo sefahlogong, ditebadibe ke le swayō la batho ba Moletšī la go bea mathaladi godimo ga nkō. Batho ba Moletšī ba swanya batho kamoka, batlokwa bōna ga ba swanye banna.

61 Leswanyo la botse le a tshwenya go le hwetša botse. E fēla motho wa botse re mo lebelela sefahlogong. Motho o tla ba le nkō ye telele, batho ba re gobane o botse o na le nkō ye e rego ke lenono. Motho o tla ba le sekgala sa mare mo menong, batho ba re gobane o botse o na le sekgala sa mare. Motho o swanetše go ba yo mogolo wa mmele o mo botse gona ba tla re o na le seemo se se botse.

Ke tsebō ya mokgekolo Mmahlatswa. O be a dutšī Tswetla le Mmamatekuma o be a dutšī ga-Dikgale.

62

Thotō

Motho e mongwē le e mongwē o na le tše a swanetšego go di somiša monna tša gagwē le mosadi tša gagwē ka mo lapeng. Mosadi o na le tumelēlō ya go rekiša, go fana le go adimana le basadi ba bangwē ka thotō ya lapa ye e lebanego mosadi; mosadi o sumiša tše bjalo ka dipitša, makgo, bupi le kamoka dibjana tša ngwako, mo go tše bjalo o tla thuša ke bana ba banenyana.

63 Monna yēna o buša motse, mosadi o buša ngwako. Monna o buša le dilō tše bjalo ka dišego le lešaka. Lapa lōna ga le aroganywē ge e se ge batho ba hlalana. Motse le ōna ga o arolwe ge e se ge bana ba kgošī ba fapana, e mongwē a ripa setšhaba a sepela e mongwē a šala ka seripa yeo ke taba ye e bego e tletše kudu. ditšhabeng tša batho ba baso pele ga makgowa a e tla. Re ka bona ka setšhaba sa bakwena gore kgošī Manamela a e hwa, a latela ke Manamela ngwana wa gagwē wa pele. Gomme yēna a bea molaō wa boima wa gore dikgomo tša go tswalwa di na le nesela e mešweu ke tša kgošī, ke ge Moloto ngwana-abo a re ke bothata, a ripa setšhaba sa gore Moloto o a rereša a ya a aga Moletšī, gomme

64 motše wa aroganywa ka bogare. Karoganō ya ditšhaba tša ba baso ke ye golo.

Go bušwa ga motse go ka fase ga kgoši goba bakgomana goba makotha, fao go ya ka kgoši, yōna e buša setšhaba kamoka gomme dilete le metse ya kgole e buša ke bakgomana goba makotha bjale ka setšhaba sa botlokwa ge go buša Kgwadu, o be a dula dithabeng tša Mpakane, e fēla a na le dilete tše ntši, dingwē tša tšōna ke tše motse wa Monyemangene o bušwa ke Monyemangene ngwana-abo Kgwadu. Selete sa Mokomeng se bušwa ke Manthata motlogolo wa Kgwadu. Selete sa Ramokgopha se buša ke Ramokgopha ngwana wa bo-kgošing wa ntlō ye nyane.

65 Motse ga o rekišwi ge e se go o thopa, o ka fenya setšhaba wa aga gōna wa ba buša goba wa se fenya wa bea mokgomana go go bušetša sōna. Moloto ge a fihla Moletši o hweditše go agile Mauba, a lwa nabo a ba fenya a aga motse gare ga bōna gomme a ba buša.

Puna e laolwa ke monna, gomme mabele a tla laolwa ke monna go a boloka le go a rekiša le motsoko. Dinawa, ditlogo, legodi, legotša le marotse ke a mosadi go a apeya le go fa batho. Mafsi ke a mogami ge a sa le ka kgōrōng gomme ge a fihla ka gae ke a mosadi, ke gore ge le nyaka mafsi a le kgōrōng le tla kgopēla go mogami e fela ge a fihla ka gae mosadi o a boloka dipitseng tša ōna, yo a nyakago o tlo kgopēla mosadi wa lapa. Dilō tše di hlokago mong ke dikenywa tša naga, yo a fihlago a di hwetša di budile a ka di ja. E fēla sehlare sa naga ge se le ka tšhemong goba ka motlakeng wa emongwē, ke sa mong wa tšhemo. Le ge o agile motse gomme dihlare tša dikenywa tša naga tša dikeletša motse, ke tša mong wa motse bjalo ka metloro ge e dikeleditše motse, ge batho ba nyaka ditloro ba swanetše go kgopēla mong wa motse.

Mathopja: Batho ba be ba thopja kgale ka dintwa gomme ba ba ruyi e le banna, basadi le bana ba bōna. Kgoši ga e thopje e a lefa goba e tla buša setšhaba sa yōna e fēla le yōna e le ka tlase ga kgoši e ngwē. Ga se molaō gore kgoši e thopje bjalo

ka batho, goba e bolawe. Kgoši ye re e tsebago ya go thōma go bolaya kgoši ke Kgwadu kgoši ya botlokwa, gomme yēna a dira phošo ye kgolo ya go bolaya Kwekwerere kgoši ya Moletši, e fēla Kgwadu a bolaya ke ngwana a Kwekwerere e lego Mainamela. Molaō o re kgoši ga e bolawe ga ithopje e fēla e ka kokobetšwa ka go ba ka tlase ga kgoši ya go e fenya.

68 Mathopja a thopa ke dira aaba ba kgoši, bōna ba tla lemela kgoši le go diša le go dira modiro o mongwē le o mongwē wa kgoši gomme ge e le gore ke sahlopha se segolo se se thopilwego sa moloko goba setšhaba, batho ba bangwē ba sōna ba ka fiwa dintona gore ba di direle. Gomme bōna ba be ba ka rekišwa ke kgoši ya rēka dikgomo go dikgoši tše dingwē. E fēla go be go na le molaō wa gore ge motho a kweletše motho wabo goba ngwana wa gagwē wa lethopja, a ka ya a mo rēka go kgoši ye e mothopilego.

Mathopja a be a e ja a le noši, a robala ntle, ge pula e e na ba ema ka mathudi a ntlo, gomme ge lethopja le tšhabile le be le bolawa ge le hweditšwe.

Diruō: Dikgomo ke tša monna, e fēla e a ratago go rekiša engwē o be a tsebiša mosadi wa gagwē. Monna ge a elhwa di laola ke ngwana wa pele wa mošimana, bananyana ga ba na kabēlō dikgomong.

69 Ngwana a ka nyala basadi ka tšona, e fēla diruō tša sedimo ga di rekišwi. Diruō tša monna ke dikgomo, dipudi, dinku, mpja ke ya monna le mosimana goba mosadi wa mohlologadi.

Mosadi sa gagwē ke dikgogo le kolobe gomme dilō tše di ka rēkišwa le go bolawa tša lewa. Mpja le batho o ka ba adima ba tsoma ka yōna, ba fēla ba re ge ba bolaille ba go ga ka go nyane. Kgoši yōna ke mong wa naga, meago le mašemo goba kgoši ya bea bakgomana godimo ga dilō tšeo. Naga ka mehla ke ya kgoši e be e sa rekišwi, e be e thopja. Morwa wa Maletse ge a fihla Hananwa o ile a fenya setšhabanyana se se bego se dula ntshe, gomme naga ya bitšwa Hananwa, gomme a ba kgoši le mong wa naga.

Tsebo ya Phochane, Thaka tša Maratwa o be a dula ga-Makgato ge a hwetša tsebo e, e fēla bjale o dula Makotopong.

70

Dingaka ke batho ba bagolo mo setšhabeng. Dingaka di ka mehuta go na le tša malwetši, Baroka-pula le tše dingwé tša maina a go se tsebje. Dingaka di alafa malwetši a mehuta-huta, le ge o ka hwetša gore ngaka e ngwé e palelwa ke bolwetši bjo bongwé, e fêla ge e le ngaka ruri o tla hwetša e na le bolwetši bjo e bo tsebago.

Bongaka bo a rutwa, gantši ntata wa ngwana o ruta ngwana wa gagwé, mo gongwé motho a ka ya go rutwa ke ngaka ya tatagwe. Gomme ke ngwana o tee fêla yo a swanetšego go tšea bongaka bja ntatagwé gantši ngwana wa pele. Empa tata wa ngwana o swanetše go tloga a rutila ngwana wa gagwé dihlare le go hlakanya le go rēta ditaola. Ngwana o tla fêla a sepela le ntatagwé kuwa

71

nageng a montšha melemo le gore e epja bjang. Ge ngaka e ile ya hwa pele ga ngwana a kgōna go alafa, yēna o tla šala a e ya dingakeng tša tatagwe gore di mo rute.

Dingaka di ja ka go fapana, tše dingwé di sepela le ditšhaba, tše dingwé di dula gae fêla. Dingaka tša go se sepele ke tšōna dingaka ruri, batho ba tla fela ba di latelela. Dingaka tša Malebogo ga di sepele, ke dingaka ruri bjale ka Morwana ngaka ya go tsebega ga-Malebogo. Ngaka e tsebega ka ge e tseba go alafa, batho ba yōna ba fola.

72

Dingaka tša ba baso, di tšhepa ditaola kudu. Ngaka e ngwé le e ngwé e na le ditaola. Go rutwa ditaola le go di kwišiša ke modiro o mothata. Motho o rutwa go wa ga ditaola bjale ka ga di na le mowo e mentši ye mengwé ya mowo ke e Makgolelwa, Mpherefere le Makgakala.

Gomme mowo o mongwé le o mongwé o na le serētō sa ōna, le se o se šupago. Ge motho a ratwa go laolwa, ngaka e mmošiša diphošo, e tla kgona e go laola, gomme e tla go botsa se se go bolayago le gore se tlišitše ke mang, Modimo goba batho. Gomme ge o rata e ka go alafa le semeetseng ge e se fêla ge e hloka molemo wo o nyakegago. Ngaka e laola mo gongwé le mo gongwé ka lebaka le lengwé le le lengwé ge go se batho ba bantši.

73 Ge o rata go laolwa o ka ba le phuthulla-tebele yōna e ya ka go fetana ga dingaka tše dingwê di bitša sehlano goba lesome la mašelang, ba bangwê ba bitša pudi goba nku.

Phuthulla-tebele ge o se no alafiwa o a e ntšha. Le malwetši a ya ka go fetana ga ôna le go fetana ga dingaka. Malwetši a magolo a nyaka kgomo le go iša pele, a manyane a bitša pudi goba nku le go iša pele. Go foka ke pudi goba nku.

E fêla go na le dingaka tše di kgolo, di fa molwetši ditaola a di phoša, tšōna tša mmotša bolwetši le hlago ya bjōna. Ditaola di na le mehuta ya tšōna bjale ka dihlako tše nne tša tlou, tau, tawana le phala le tše dingwê tše bjale e fêla e ngwê le e ngwê e emela seka sa yōna.

74 Ditaola di bona malwetši, baloi gore ke bo mang mo motseng. E fêla ga ba botše motho leina la yo a go loyilego, ba tla fêla ba elantšha le go go botša gore o bina eng. Dingaka ge di go buditše, ge o rata o ka re ba bušetšeng go moloi, ba tla dira bjale. Ditaola di bolela fêla malwetši e sego melemo, melemo ye e swanetšego go somiswa mo bolwetšing e tseba ke ngaka.

Marapo a go robega ba direla motho dipharakgatlhana, ke gore ba bofa marapo ka mokgopha ba kgokelela diphata godimo go fihlela motho a fola. Melemo ga e botšwe motho fêla, e a rekwa ge o rata go e tseba. Ba ka go botša gore Sekanama ke sehlare sa dikgomo ge di lwala, di sa fudi.

75 Sehlare sa hlogo ke go arabela Motlhotlho goba Mokhure, le ga e le setena goba dipogwana. Ngope e alafiwa ka ditshema, ditshema ke mehuta e mentši ya melemo. Motho o a arabela. Moši wa molemo o a gogwa ka kakane goba peipi.

Melemo e a fapana e mengwê e a beswa ya šilwa, lerole la nwewa, tše dingwê di a tlolewa, tše dingwê di a kgokelelwa molaleng. Malwetši a tlišwa ke Modimo, baloi le badimo go se kwe mantšu a ba bagolo.

Baloi bōna ba a kgōna go loya e ka ba boloi bja lapa goba motho a ya a kgōpēla melemo ngakeng le ge e paletšwe a fele a

76 e ya pele go ye ngwê. Maletši ke:- Go opa ke hlogo, go soka ke ka teng, go hlaba ke madi, Selešo, Ngope, Sebeubeu, Sebete, Sesêpêdi, Mmoko, Sehahane, Dirala, Lepera, Sehuba, Diphogo, bogafsi le borole. Malwetši a go tliša ke batho ke Sebeubeu le Selešo. Selešo ke gore ba kgôna go ntšha nto e šele ka mpeng ya motho. Sebeubeu sôna se ka ntšhwa fela ke dingaka tša go phetega, sôna se dula se e ya fase le godimo ka mpeng ya motho e bile se ngwaya.

Bogafsi le bofofu di tla ge motho a gotše gobane ke malwetši a batho. Ge o tšhaba go lowa o ka hlabelwa ke ngaka. 77 Tsebo ye ke ya Makgato wa Ngaka yo a bego a agile ga-Makgato. Ngaka ye e tliša gore boloi bjo gôna. E bile o re melemo wa bogale wa boloi ke go bolaya noga ye ba rego ke letsolobolo, ge o e bolaile o tšea thaka ya lerotše wa e lokela ka mpeng ya noga, wa lesa noga ya bola gomme thaka e tla mela, wa tšea thaka ye ya go mela. Gomme go tloga fa ga a re botše gore di hlakanywa bjang. O re ke sôna se sehlare sa botse sa boloi.

Lehu le poloko, sello.

78 Ge motho a hwile re bitša moloko ya ga-bo gore ba mmoloke. Ba gabo ba tla thôma go bitšwa ge bolwetši bo befa go fihlela ge molwetši a tloga. Gomme ge babo mohu ba fihla, le hlaba pudi, re tšea mokgopha wa pudi ra tsotediša mohu. Gomme dikobo tša mohu di fiwa batho babo. Mohu o rwalwa ka diphata, batho ba ya bošego go yo mmoloka gore bana ba se mmone le go tseba gore o hwile. Bana ba botšwa gore mohu o tšerwe ke phiri, mohlo o mongwê o tlo boya.

79 Mohu ba mo kotamiša a khuna dikhuru, ba mmea ka moleteng a khune a kgokilwe ka dinti a lebeletše bosubela gomme ba mo khupetša. Gomme ge mohu e le monna mosadi wa gagwê o a tlotšwa dihlare a ba a šala e le yo moso gomme o apara dikobo goba mekgopha ye e hlanotšwego, boya bja tla ka ntle. Ke gore o a tloboga. Bjale batho ba ja nama ya pudi, gomme motho o mogolo

80

o hlobogwa ka kgomo. Ngwana o hlobogwa ka pudi. Ge rotho a hwile ba be ba hlaba mogoši o mogolo gore naga kamoka e tsebe gore motho o hwile, mogoši e be e le tšhipi ya lehu. Batho ba be ba sa epelwe fêlo go tee, motho o be a epelwa mo ba gabo ba ratago. Ge kgoši e hwile le gôna ba hlaba mogoši ba khutša go šoma, gomme ge e le kgoši ba re "Mobu o hutswitše". Ba tla hlaba kgomo, ba mo phutha ka mokgopha, ba mmoloka ka šakeng la gagwe, ba kgatle melemo ba hlakanye le Sekanama ba tšhele ka lebitleng la kgoši; le yêna o a kotama.

Lebitla la kgoši le lotwa ke ge dikgomo di le ka šakeng gomme a batho fêla ga lotwe. Gomme mo lebitleng la kgoši ba tla re ke badimong. Ge ba nyaka pula la ya gôna ba ya ba kgôpêla gore badimo ba ba nešetše pula. Ge ba e ya go badimo ba lešaka ba ya fêla ba se na diloba, e ke ke thapšlo ya go bolela le badimo, e fêla ba ya le melemo (mawere) ba tšhela mo lebitleng. Ge kgoši e hwile dikobo di hlanolwa ke basadi ba kgoši kamoka.

81

Lehu le lebe re ka elelwa la Mmantshwana mosadi wa selete sa Kibi ga-Malebogo yêna o ile a lwala kudu, gomme gwa bonala matshwenyego a ge Modimo a mmitša ka ge e be e le motho yo a sa lokago. Yêna a re batho (ditlotlwane) ba mo thibela tsela. Ditlotlwane ke batho ba a ba bolailego ka melemo, e ešo ga ba lebaka la bôna, gomme ke gore ga ba hwile ruri. Batho bao le re ba hwile gôna ba tserwe ke moloi, yêna o tla ba ruwa, a fêla a ba šomiša bošego mašemong. Gomme mosadi yo lehung a re batho ba ba mo tibela tsela, gomme a lla a re "Yo nna ka bolaya mang le mang"; a ba bolela ka maina, gomme batho ba fêla ba mo swere ba mo kgopêla gore a robale botse. Mokgoši wa bolwetši wa hlabja ba bangwê ba gabo ba tla gomme a ba a hwa, mmele wa khupetšwa; kgomo ya hlabja ba tšea mokgopha ba mo phuthela. Bošego bjoo batho ba robala lapeng la mosadi eo, mo ntle, e fêla gwa fêla go e ba motho wa go tlola selopo eupja selo se ile sa gola gomme mojako wa lemati wa tswalelwa.

82

Gomme ba tšea matšatši a mabedi ba lebeletše gore a ka tsoga.

gomme mo tšatšing la bobedi ba rokelela mokgopha, gomme bošego ba ya ba mmoloka. Bontši bja batho bja fšla bo dutši le ba bo mohu, ba ba tiišitše, dijo tša hlaga malapeng a mantši, empa sešeba sa tšwa ka lapeng la mohu sa kgomo ya lehlobogo.

83 Batho ba phatlalala ka morago ga matšatši a supago ge mohu a hwile ga fela go šetše meloko e tiišana, bōna ba tloga ka morago ga kgwedi. Lebitla la gagwe le epilwe mosegare thokō ya thaba, la epja ke banna. Gomme ba bea masika mo lebitleng. Ge motho a hwile ga ba tlogele motse, e fela ge ba belaela gore o bolailwe ba ka alafa motse le batho ba lapa gore moloi a se tsene, di tla dira ke ngaka. Ba re ke go tiiša motse le bolaya kwana, la fa ngaka kgomo. Ge motho e le gofe o a boya o a tshwenya, le ka tlogela motse. Molaō ke go tloga mosegare o mogolo (12 o'clock) gore mohu a se le bōne la yo dula mo gongwē, mo a sa go tsebego. Mohu o llelwa ke babo ge e be e le motho 84 o mogolo wa go thuša batho, batho ba tla mo llela ka bontši. Motho o llelwa sebaka se se sa lekanywego, ba bangwē ba llelwa sebakanyana ba bangwē sebaka, gongwē la lla e le gore ke kgale le se sa lla e le gore ke ge le gopola modirō ya gagwē le botho bja gagwē gomme kgomo ya pele ya go hlabja ke ya go phatlalatša batho, ge e le motho e mogolo. Gomme e tla re ka morago ga ngwaga gwa hlabja e ngwē, ba apea bjalwa, ba bitša batho ba go mmoloka, go tla go mo tlhoboga, bōna ba tla ja nama, ba nwa bjalwa gomme ge le e tlwa ba boela magae a bōna.

Ke tsebo ya Ratau wa Matlwana o be a agile Hananwa.

Badimo.

85 Batho ba baso ba na le medimo e mentši, ke ya ka gae le ya nageng. Modimo wa ka gae ke Lefoma. Ba epela lefoma ka lapeng ba le direla moletjana. Ba tla dira bjalwa, ba apeya nama gomme ba re re yo fa modimo wa lapa (lefoma) gomme ba tla rwala bjalwa le nama ba ya ba di tšhila moleteng wa lefoma, gomme bana ba ba nyane ba tla nwa bjalwa, ba ja le nama. Gomme ba tla re ke gōna medimo e nwele. Modimo yo a rapelwa ge motho a bōne

mahlômôla; le batho ba lapa ba rapela yêna.

86 Modimo o mogolo ke Ralebepa, mo a dulago ga go tsebje, e fêla ba re o dula leboga la bodikela, mo go hlagago pula ya letsota. Gomme go na le lebaka le lengwê la ge lefase le duma go tloga borwa go fihla leboya. Ba re ke Ralebepa o ko hlola bana ba gagwê borwa gomme o gomela gae leboya. Gomme modumo wo ke wa naledi gomme wôna o re ki - ti ke wôna ba rego ke wa Ralebepa.

Modimo wo ba bangwê ba re Sehotswane goba Khutswane gomme yêna le Ralebepa ba a lekana, re ka re ke modimo o tee e fêla go fapana ka go bitša. Ge ba rêta ba re:

Khutswane mokatala,
ga ke šitwi,
mmopa dithaba le dinoka a tlogela.
Agee ngwana-mma, ngwana-mma,
ke e tla, ke e tla,
ngwana a tswalwa a ba a sepela.

87 Ke yêna yo a hlodilego dilô tšohle a di tlogela di hlodilwe Le bjale ga ba tsebe gore o ile kae, e fêla ba a holofela gore o tlo boya le ge ngwana a tswetšwe a bile a sepela e le gore ga ešo a boye. E fêla ba re o na le maatla a go buša. O sola ba babe ba ba sa lokago ka go ba tlišetša madimabe.

Modimo wa sedibeng ke noga. Sediba se se bego se na le noga ba be ba se thakga ka dinaka tša ditlou. Gomme sediba se se bjalo se be se sa pšhe se dula se na le meetse a mantši a matala eupja ge batho ba e bolaille se be se e psha.

88 Modimo o mongwê wa go tsebja ke Matšhangane ke Ngwalo. O kua thoko ya tlase ga-Sekundo gomme ba re ge o ile go yêna wa kgopêla se sengwê, o tla go fa le se meetseng; Ngwantsengeleni o re yêna o kile a kgopêla bogobe a swere ke tlala, gomme Ngwalo a mo fa. Gomme o re le batho ba be ba e ya ba romilwe ke dikgoši, gomme Ngwalo a ba fe dimpo, ba iša dikgošing.

Badimo ba le šakeng ba rapelwa ke bana ba kgoši le bakgomana

go kgopela tše ba di nyakago. Batho fela ba rapela medimo ya ka gae. Badimo ba itefeletša ge batho ba sa kwe, bona ba tliša bolwetši le tlala. Ge e le moya wa motho o sepela le naga ge motho a robetše, ke ka baka le motho a lorago tša kgole.

Ke tsebo ya Katau wa Matlwana o be a dutši Hananwa.

Lenyalô.

89 Lenyalô ba a bešlêtša, ke gore lesogana le tla nyakelwa ke batswadi, Bona ba tla ya go mo kgopelêla mo ba go ratago, bona ba fihla ba re "Re tlile go kgopelêla ngwana wa rena mpjenyana". Ba bo ngwananyane ge ba dumela ba tla mmeela. Gomme ba bo lesogana ba tla ntšha dikgomo tše hlano goba tše lesome tša dula di bešlêditše mosadi ge ka morago le tlhala ba tla lefa dikgomo tša lena, e sego dinamane, ba tla re dinamane ke tefô ya ge re be re di hlokometše. Bjale lesogana la go bešlêtša le dula le šuga mesese le dikobo tša gore monyana a dule a apara. Lesogana ge le di iša bowe o tšwarwa botse a dula legogong. O apeelwa ke bananyana, gomme bona ge ba mo fa bogobe, ba tšea lekako la ka godimo gore a je bja go fiša. Gomme mosadi wa gagwê ga a batamele go monna, o tla ya bosigo go robala, o robala le bananyana ba go apeela lesogana. Ba tla robala ka ngwākong o tee le lesogana, gomme bananyana ba tla bea ngwananyana wa go bešlêtswa ka gare ga bona. Lesogana le tla dira bjalo go fihla ge a tšea.

90 Ge lesogana le rata go beka, le tla roma batho go mo kgopelêla mosadi. Ge ba fihlile ba bo monyana ba tla re le swere eng? Ke gona ba tseba gore ba dumeletšwe, gomme ba tla goma ba ya ba tsebiša ba bo lesogana. Gomme ba bo lesogana ba tla ntšha pudi le nku, lesogana le tla sepela le Makgahle ke leina la motho wa go sepela le monyadi. Bona ge ba fihla bohwe, ba tla dumelelwa, gomme ba di hlaba (nku le pudi). Ratswala o tla fa lesogana mekgopha gore lesogana le ye le e šuge, gomme bowe ba tla re, "Re tla šala re šila motsoko. Lesogana le tla

ya la šuga mekgopha, ge e šugilwe, lesogana la tla sepela le
 91 Makgahle le basadi ba yo tšea ngwetši. Ge ba fihla gabo mosadi
 ba fihla go apeilwe mabjalwa le dihliku, ka gobane lesogana le
 tla ba le ba tsebišitše.

Gomme ke gōna go le monyanya ba tla lala ba enwa mabjalwa
 go fihla go esa. Ge bosele ba tla tlotšša ngwetši ya monyana
 letsoku a hwibila, ba mo apeša ga botse. Gomme babo monyana ba
 tla fa monyana diruō le meruka ge ba jele, ba tla tšea ngwetši
 ba sepela nayo. Ge ba fihla nokeng ba kuka ngwetši. Ge ba fihla
 ka lesoro, ngwetše e a ema, gomme babo monna ba ntšha selō ba fa
 ngwetši, ge ba fihla ngwakong ngwetši e a ema gape ba ntšha selō
 ba mo fa. Ka ntlong ba hwetša magogo, ngwetši e tla gana go
 92 dula fase, ba tla ntšha selō ba mo fa ke mo a tlogo go dula
 legogong. Ye ke tšewo ya mohuta o mongwé.

Ba bangwé ka morago ga ge ba lle monyanya gabo monyana, ba
 a robala gomme bošigo ba tsoga ba tšhaba le ngwetši ba ya gabo
 lesogana. Gomme gantši batho ba go tšhaba le monyana ke batho
 ba go se nyale kudu, le gōna ba se na dineō ge ba fihla gabo
 monyana, gomme ba tla hwetša bothata go phetha le ba bowe. Ke
 gōna lesogana le tšhaba le monyana ba ya ga bo-lesogana. Ge ba
 fihlile, ba tla fihlile, ba tla fihla go apeilwe mabjalwa, gomme
 kgomo e tla hlabja go dirwa monyanya, ba ja ba bina, gomme ka
 93 morago ba rea ngwetši leina. Gomme leina leo le tla ba la
 ngwana wa pele. Ge bo esa batho ba a phatlalala, ngwetši di tla
 tlwa ka ngwakong, gomme ba tla bontšha ngwetši ya monyana batho
 ba lapa gore a ba tsebe.

Ke tsebo ya Matlalaohle wa Matlwana, o be a dula
 Botlokwa.

end of book N°5

94

Tsebō ya batho ba baso ke ya botala, ke gore se ba se boditšwego ke ba batala bōna ba re go bjale. Ka ga tsebō ya letšatši, kgwedi le di naledi, tšōna di tšwa lewatleng. Di hlōdilwē ke Khutswane, gomme ge naledi e ka kitima ka seētša se segolo ba re go hwile kgoši. Bjale taba ye ba re ba e hweditse e le thereso. Batlokwa ba re ka gore kgoši Kgwadu o ile a bolawa Moletši ya re bošego ba bōna naledi e kitima, ba dula ba tseba gore kgoši e ngwē e hwile, gomme ge banna ba e tla go tsebiša batlokwa lehu la Kgwadu ba re bošego re bōne naledi e fēla ra se tsebe gore kgoši e ka ba e fe. Ke mo ba bego le bohlatse bja gore naledi ge e kitima e šupa lehu la kgoši goba motho yo a tsebegagō.

95

Legadima lōna ke tšhupo ya go na ga pula, le gore e tla na ka maatla. Molalatladi goba tladi di koba pula. Modumo ke seka sa pula kudu ge e duma ga botse e sa dire lešata, go tsebega ga botse gore pula ge e ka duma letsota pula e a na, kudu go na pula ya medupi.

96

Mollō o be go hwetšwa ka go tšhega, le go o boloka gore o se timele. E fēla modiro wa go tšhega e be e le o mogolo ke gōna yo a timetsego ke mollo o be a e ya a ōkga ka mo o sa timago. Mollō ke ye mentši, banna ba na le wa bōna, basimana le bōna, le basadi le bananyana, go na le wa go apea mabjalwa.

Ba Moletši ba na le mollō wa go beša mutedi, ba tšhela mutedi bošego ba bea legala godimo gomme ge bo esa o tla ba e le leretha la bogale, gomme ba tla ba thuthupiša mafela ka lōna le ratega kudu mariga. Gomme mollō wa go fiša naga o a ratega ka gore o tliša bjang bjo botala.

97

Dithaba le dinoka:- Dithaba tša gešo, ke di bea ka go latelelana ga bogolo bja tšōna še di Kotlolo ye e batamelanegō le Seritšhane, gomme ge ba rēta thaba tše ba re:-

Seritšhane sa Bokotlolo,

Se akomela mathakeng,

dithaba-thaba tše digolo Mokotopong.

97 Ya go latelela thaba tše ke Makgadi-Mogolo, Mankope, Mabesa-sefela, Tagane-fola, Parate le thaba ya Mokudu. Noka e tee ga gešo e lego Monketse; Serštšō sa yōna ba re:-

Monketse modiba,

noka ye kgolo sepelela dikwena.

Noka ye e tsenwa ke leopš le legolo le ba rego ke Leopš-lamangwš. Ke leopš le legolo, ge le tletše ga le nyogwš, e fšla le tlala ge pula e nele ka matla, ke tša naga ya Makotopong kgaufsi le Pietersburg.

"Phochane"

Thaka ya Maratwa, Makgato.

98 Thaba tša ga-Marišana, di ka go latelelana ke Phatametsana, Ntswe le muši, Hlako, Thaba-Tšhweu, Magobohlale, Molopi, Rakwetlane; Phulo ya thaba tše e a fokola. Noka ga-Marišana ke Ngwaritši, ga e tshepege, e a pšha mabaka a mangwš. Tša naga ya ga-Sekhukhune ke:- Leolo, Beletlwa, Kwatamanala, Pata-sa-ditlou, Segolo, Seuwe, Hlabane, Pudi, Mathibeng, Ntswe le Tau le Hlogo-Tlou, Hlaba-Namane, Ntotwa-Poo. Leolo (lulu) e a tshepega ka mafulš. Ye ngwš thaba ke Sepitsi. Ba e ršta ka baka la ditaba tše ditala. Ba re:- (Sepitsi le Sepitsana) Sepitsi se rwele nkata se etela Mogodumo. Thaba tše pedi go ratana go etelana.

Dinoka ke Lepelle le bana ba yōna Phirwa le Mohlaletse.

Ke tsebš ya Mosehle, Thaka ya Mapaswa wa ga-Marišana.

99 Makgotla a go sekiša melato.

Re tla lebantšha taba ye le selete sa Makgato. Makgotla ke a kgoši le bakgomana le makotha. Ke gore mo e bego go le le kgoši e lesa mokgomana a seka molato, gomme yēna o tla iša kahlšlš go kgoši. Melato mo kgšrng le ge kgoši e le gōna, molato o rera ke banna ba kgšrš ga-Makgato mokgomana wa go rera

478

99 melato ke Sepesu, e fêla kahlôlô e bea ke kgoši. Kgôrô e bitswa ke kgoši, ya roma motseta gore a sepele a tsetiša banna, gomme banna ba swanetše go ba gôna ka mehla, ge e se ge monna e mongwê a šitiša ke modirô. Bakgomana ge ba na le molato wa bothata ba tla o iša go kgoši.

100 Molaô wa go bitša kgôrô ke go tsebiša banna matšatši a mane goba a mabedi pele ga kgôrô. E fêla ge molato e le wo o tšhošago, banna ba ka tsebišwa gore go sasa le tle kgôrông. Bjale ka ka ge kgoši e ka tsebišwa gore go na le sekébêka mo nageng sa go swenya. Banna ba tla bitšwa le se fauwe go nyaka sekébêka gomme kgoši ya bolêla ga go sa bolêla motho, yôna e bea serotho gomme ge motho a ahlôletšwe dikgomo tše dintši, kgoši e tšea ye ngwê goba mokgomana.

Ye ngwê yôna ke molaô gore e je ke kgôrô, gomme motho yo a sa ratego go lefa kgoši e roma banna go thopja dikgomo tša gagwê. Molato o thôma ka mehla ke motho yo a tlaleilêgô, yêna o tla ema a laodiša gore ke ka baka lang a tlaleile molato, gomme ge banna ba kwele se se mo swenyago, ba tla thôma go rera ba tšhelana ôna.

101 Ge molato o sa kwale ba tla bitša hlatse ya mohlaleyi. Gomme ge ba ntse ba rera molato kgoši yôna e theelêditše gomme kahlôlô e ka seke ya akanywa, kgoši ka mokgwa wo e kwelego ba bolela ka ôna, e tla emelela ya bea serôto. Kgoši ditaba e rutwa ke banna ba bagolo ba mošate, ba mo ruta kamoka tša bogoši ka mo lapeng. Ge motho a ahlôletšwe go itiwa, ~~gaxixixax~~ o tla itiya ke motseta le ge a ahlôletšwe go bolawa, go bolaya motseta.

102 Melato ye megolo: Melato ye magolo e išwa kgošing. Motho ge a bolayile e mongwê ka phošo, a ka lešwa ge kgoši e bôna gore ke therešo o mmolayile ka phošo, e fêla e ba bôna gore ke ka boomo le yêna o tlo bolawa. E fêla ge ba re ke phošo o tlo lefa dikgomo le melato fêla ge motho a senyago ka kotsi o a lefišwa.

Ge o bolayile motho ka pefêlô o a bolawa ke motseta. Kgoši

478

102

le ge e ka hlōka hlaloganyō e ka seke ya bolawa, e tla dula e le kgoši, eupja melato e tla seka ka banna ba mošate ya ahlōlwa ke ngwana-abo kgoši. Ngwana wa gagwē o tla tla a tšea sedulō ge a gotše, e fēla re hwetša ga ntšhi dikgoši di na le hlaloganyō ka maatla.

103

Molato wa ge lesogana le sentše mosetsana o lefa dikgomo tše seswayi. Ge motho a tšhabile le mosadi wa monna yo mongwē c a lefa ka mo kgoši e bōnago molato ka gōna. Gomme ge e le molato wa mellwane, mokgomana wa masemo o tla bea gape mellwane, gomme a sola yo wa go sela gape o a lefa. E fēla molato wa kotšhi o a phuphutwa mo gongwē wa fela, ge e le ge motho a fetile dikgomo temeng, kgoši e tla mmeya molato. Molato wa mabele o sekwa ka mabele, legora o a aga, ntlo o a aga, e fēla mo gongwē ba ka go lefiša selō.

104

Ge o utswitše dikgomo wa hwetšwa, o tla ntšha tša go lekana le tša pele wa fa mong wa dikgomo, gomme o tla ntšha tše dingwē tša go fetša molato. Gomme dikgomo le ge di utswitšwe re di tseba ka mmala ga di šiti, dipudi le ditonki tšōna re di tseba ka maswayō.

Ge motho a hutswitše ba ya pekola ke gōna ba tla go tseba mo ba nyakelago gōna. Tumedišo ya go dumediša kgoši ke Thobēla morena. Polēdišanō le kgoši ke gore yo a bolelago le kgoši o swanetše go phuphutha diatla goba a fēla a re "E kgoši". Ge o bolēla le kgoši o ka bolēla o dutšhi fase.

Ge motho e le wa setšhaba se sengwē o bolēla ka batseta, bōna ba fihliša ditaba tša gagwē go kgoši. E fēla le bogolo bja setšhaba bo bolēla ka motseta.

105

Kgoši: Kgoši e apešlwa ke motho a e tee yo a tšhepegago ba mmitša Setima-Mollō ke wa pele, gomme yēna o apeya e sa le ka moswana gomme kgoši e je e sa le ka moswana. Kgoši e ja ka lapeng la yōna, e fēla ka mabaka a mangwē e ka ja ka go bakgomana ba e ba tšhepago. Wa lobedi wa go lokiša dijō ba re ke Mtswara-Selepe sa kgoši, wa boraro ba re ke Morwala-Diroto.

105 Bjale ge kgoši e ija, motseta o ntšha mpholo ka gore ba
ja bohle. Kgoši e na le banna ba mošate ba go e thuša ditaba
le go e eletša gore e buše botse. Dintlo tša basadi ba kgoši
di agwa ka go latelelana ga bogolo bja basadi e fêla di a
batamelana. Kgoši e a tswalwa, ke gore ke ngwana wa pele wa
106 yo e bego morwedi wa kgoši, yo a bego a lokišiditswe go tšea ke
kgoši.

Ngwana ga a kgônš go tšea bogoši ge kgoši e sa phela, e
fêla ge kgoši e ka hwa ngwana e sa le yo monyane, bogoši bo tlo
swara ke rangwane wa ngwana go fihla ge ngwana a gotše. Ge
kgoši e hwile batho ba khutša go lema go se go kayenyana.

Kgoši yōna e lemelwa ke batho tšhemo ya mošate, gomme yōna
e tla šala e lema mašemo a basadi. Batho ba tla ba lema ba
goma ba ya gae, le go buna go buna bōna. Mohola wa tšhemo ya
mošate ke go fepa basepedi, ka gore batho ba go phirimelwa ke
išwa kgošing bjale mabele a tšhemo ya mošate a tla ba fepa.
Le ge tlala e wele kgoši e ka thuša batho ka mabele a tšhemo
ya mošate.

Phochane, Thaka tša Maratwa, o be a dula ga-Makgato.

107

Dira.

Dira di ntšhwa ke kgoši. Kgoši e bitša batho, gomme e
romela lentšu gore banna-ba-dira ba tle ba lale mošate gomme
bōna ba tla tla kamoka ka gore batseta ba a ba tseba. Gomme ba
tla ja mo kgošing, ba robala gōna. Kgoši e tla ba tsebiša
setšhaba se e nyakago gore ba ye ba se thope. Kgoši e tla lala
e ba file marumo kamoka. E tla re e sa le bosasa ba tloga ba
etile ke mokgomana wa dira pele. Re tla tšea kgoši Kibi ge a
roma dira gore di ye di hule motse wa Makgabela. Dira tša
bitšwa tša lala mošate ba tsebišwa setšhaba se ba yago go se
thopa. Kgoši ya batšhelela mesidi ba tloga e sa le ka moso,
gomme ba fihla e le bošego, e fêla ngwedi o kganya. Ge ba

478

108 fihla kgōrōng ya Makgabela molaodi wa dira a re bjale re tsena motseng gomme re tsena ka mephato. Gomme a re Motlwana a thaka tša Kibi ba tsene ka kgōrō ka gore ba ja kgara ya kgomo ya dira. Matladi le Mapulana ba tsene ka morago bōna ba ja kgoto. Gomme ba tsena ka mokgwa woo, dira tša hlabana ka gare, e fēla ba bolaya batho ba bahlano ba motse wa Makgabela. Ba ga-Kibi ga se bolawe le o tee.

Gomme dira tša Kibi tša thopa dikgomo le dipudi ba fihla ga-Kibi e le bošego gomme ba se tsene ka gore go be go se na yo a ka ba rētago. Ge bosele ba tsena motseng ba opēla dikoša, ba hlabana fase ka dilepe, le dithunya ba dithunya. Gomme ya ba gahlanyetša le se tšhaba ba bina, gomme dira tša khutša tša ja. 109 Kgoši ya re e yang gae le boye go sasa, gomme gosasa kgoši ya ba hlabēla pholo ye kgolo, ba ja, kgoši ya ba apeša mangina ba phatlalala. Ke ga Kibi a rapa dira ge a buša Hananwa.

Dira pele di e tšwa ngaka e a laola, le go swara marumo. Kgoši le yōna e dula e tlišitšwe ka dihlare. Makgoba ke kgoši ya Bapedi wa go buša lebakeng la ge makgowa a fihla Polokwane. Makgoba ke mogale wa Bapedi, yōna a buša Bapedi a dutši mo ba rego ke Makgoba's Kloof. Makgowa a maburu a lwa nae gomme yōna a ba fenya ka gore o be a fela a khuta ka mafarung makgowa a tsebe 110 gore a ka lwa nae bjang.

Makgowa a be a le ka tlase ga Sewata-watane, yo batho ba baso ba bego ba mo tseba ka baka la bogale bja gagwē, ba tseba le go mo rēta ka sesotho ba re: Sawati wa boraisebe,

Se bolayi sa Bokgakgala
se robiša bangwē di nama.

Sewata-watana o be a na le makgowa a mangwē, ba ba bedi ba hlogolo ke ba-Mmampa le Mallane le bōna ba a retwa:

Mmampa a Mabasa,
namane ya go tswalwa
ke pholo-kgolo ya bo-Mmampa.

110 serêto sa Mallane:-

Mallane a bo-Mokgwana a phaswa,
o ile' molongwana ke motere gōna e le kgomo
ye tala ya makgowa.

Makgowa a be a dula thoko ya noka ya Monketše, e fêla
111 Sewata-watana o be a dula kgaufsi le noka ya Letšatšana.
(Botlokwa) Sewata-watane a rapa makgowa a rapa le ba baso le
Moselekatse. Gomme ge dira di lokile ba tsebiša Mokgoba gore
re e tla go lwa le wena. Mokgoba yēna a re "E tlang le ka se
tsene". Makgowa a namela dipitsi, basotho ba sepela ka maoto.
Basotho ba be ba yo bontšha makgowa mo Makgoba a khutilego.
Makgoba yēna a fêla a re e tlang, ke gore a kगतla-sehlako
(ge motho a fêla a sa lahle marumo).

Gomme bōna ba tsena e sa le ka moso, ba lwa le Makgoba
kgōrōng ya gagwê ba mo fenyā ba mo swara, ba mo ripa hlogo.
112 Makgowa a tšea hlogo ya Makgoba ba e iša Tšhwane. Makgowa a
be a na le mapodiša a batho ba baso e lego Bobo, Phambane le
Motšhipiši, gomme bōna ba gapa dikgomo tšea go thopja ba di iša
ga-Mampa kwa thoko ya Makotopong. Gomme ge makgowa a feta
Makotopong ke ge ba opela koša, ba re "Mogale e mogolo Makgoba,
ba mo ripile hlogo yo mogolo Makgoba". Gomme maatla a Bapedi
a fela go tloga fao.

Ke tsebō ya Phambane le Bobo ba go dula ga-Motšhipiši.

end 478